

YENİ BİR ŞEHNÂME

İSMET PARMAKSIZOĞLU

Osmanlı tarih yazıcılığında şehnâmeciliğin ayrı bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Ünlü İran şairi Firdevsî-i Tusî'nin ölümsüz eserinden esinlenerek Osmanlı ailesinin tarihini de aynı metodla yazmaya kalkışan Türk şairleri arasında Arifi en ünlüleridir. Aşık Çelebiye göre Yavuz Sultan Selim'in menkıbesini anlatan Farsça Şehnâmesi 60.000, Ahdi'ye göre de 100.000 beyit olarak tasavvur olunmuştur. Ne yazık ki Arifi bu eserini tamamlayamadan ölmüştür. Görebildiğimiz iki nüshadan biri Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesinde, diğeri ise Manisa İl Halk Kütüphanesi'nin Muradiye dermesi içinde bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devrini yine Şehnâme üslubu ile yazan şairlerimizden biri de Mahremî'dir. (Ölümü. 942/1535) Eserinin başı ve sonu noksan bir nüshası Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Onu, Furuğî Derviş Ahmed (Ölümü 1022/1613), Taliki-zade Mehmed Subhî, Ganî-zade Nadirî (Ölümü 1036/1626), Taşköprü-zade Kemaleddin Mehmed ve nihayet anonim bir eser olan Şehnâme-i Osmanyân izlemektedir. İkinci Bayezid devri Şehnâmecilerinden Firdevsî-i Tavil ve eserleri için bizim yayınladığımız Kutubnâme'ye bak. İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu. Kutubnâme-Ankara 1979. Bunlardan başka Şühudî ve Kasımî'nin de şehnâmeleri olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Bizim burada tanıtmak istediğimiz Esirî'nin yarım kalmış bulunan şehnâmesidir. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nin Muradiye dermesi içinde 2729 numarada yer alan üç şehnâmeyi ihtiva eden bir mecmua içinde bulunan bu eserin yazarı Esirî'nin yaşam öyküsü konusunda bilgi hemen hemen yok denecek kadar kıttır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında yaşadığı در بزم ان شهریار sözleri ile de Saray halkından biri olduğu çıkartılmaktadır. O takdirde şairimiz Hasan Çelebi ve diğerkaynaklarda sözü edilen, Anadolu'dan gelerek müderris olan ve uzun süre tutsak kaldıktan sonra Eğriboz adasında Kızılhisar kasabasına yerleşerek orada

ölen şair değildir. S. Nüzhet Ergun'un, Türk Şairlerinde sözünü ettiği, XVI. yüzyılda yaşamış olan ve Esirî mahlasını kullanmış bulunan Divan-ı hümayun yazıcısının olması daha muhtemeldir. Şehnâmesinde kendisinden açıkça söz etmemekle beraber, Osmanlı ordusuyla birlikte seferlere katıldığı, tutsak düştüğü, tutsaklıktan dönünce kendisine tekrar görev verildiği hatta, Şehnâme'yi kaleme almaktan ötürü yeni bir göreve atandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda şöyle demektedir:

بمحمد الله این پایه شد حاصل که اورا غلام اکر مقبل

Ayrıca bu eseri padişahın arzusu üzerine kaleme aldığını da şu beytler ile dile getirmektedir:

چو دیدم من خواهش شهریار بخدمت بستم کربند وار
بفرمود تاخامه کیرم بدست بنظم آورم داستانی که پست

Esirî'nin Şehnâmesi Osmanlı devletini kuran Kayı boyunun Horasan'dan kalkarak Anadolu'ya geliş öyküsünü, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi'nin gazalarını anlatmakta ve Bursa fethine kadar gelerek burada kalmaktadır. Muradiye dermesinde 2729/2 numarada kayıtlı olan eser Venedik kâğıdına yazılmış, büyük boyda, 302 × 210-194 × 116 mm. ölçüsünde, 17b-49b yaprakları arasında, her sayfasında 4 sütun olup mevcut kısmı 2123 beyittir. Üzerinde Selim-nâme meşruh be-hulefa-yi âl-i Osman adı ile, Manisa'da 80-100 yıl önce kadılıkta bulunmuş olan Ali Efendi'nin "Vakf-ı Ali Efendi merhum,, kaydı vardır. Eser güzel bir talik hatla yazılmıştır.

Esirî kendi ifadesine göre eserini epeyce yaşlandıktan sonra kaleme almış ve yedi sofraya halinde tertip etmiştir.

من یرم آن سایل مستمند بخرجت بدرکاه تو کشته بند

Tabiatıyla eserine başlarken Büyük Firdevsî'yi öğünçlerle anlatmakta onun eserini otuz yılda meydana getirdiğini belirterek, kendisinin ise üç yıldır yazdığını söylemektedir. که این هفت خوانرا بیاراسم. مقارن فردوسیم زین مقال بسی سال او کفت ومن درسه سال

Eserini yazmaya neden olarak da tutsak düşüşünü işaret etmektedir.

ز خون شهید ان چو کویم سخن بود باعث سرخ روی من

Tevhid, münacât, n'at, kaside ve dibâce-i kitaptan sonra esas metin başlamaktadır. Giriş diyebileceğimiz bu bölüm 385 beyttir.

Eserin bir kaynak olmak bakımından değeri:

Osmanlı devletinin kuruluş tarihine göre epeyce geç yazılmış olmakla birlikte verdiği bilgilere göre Şehnâme, üzerinde durulması gereken bir kaynak hüviyetini taşımaktadır.

Eser, Osmanlıları daha doğrusu Kayı boyunu Anadolu'ya göç ettiren nedenleri açıklamakla başlamaktadır. Bu boyun asıl vatanının Horasan'da

olduğunu ve Ertuğrul Bey'in Merzıkend مرزیکند merkez olmak üzere Horasan hanlarından biri bulunduğunu belirtmektedir. Beyt 416.

Yazarın Merzıkend adını nereden aldığını tespit edemedik. Ancak, Osmanlıların menşeyini kaynakların, genellikle Horasan'da Mahan ya da Haman kasabasına ve yöresine bağladıkları bilinmektedir. Esiri böylece yeni bir varsayımı bizlere tanıtmış olmaktadır. Moğolların baskısı üzerine kendine bağlı ulusları da yanına alan Ertuğrul Bey'in kişiliği de öteki Osmanlı kaynaklarına göre değişmiş olmaktadır. Genellikle Osmanlı kaynakları Süleyman Şah'ın Caber kalesi önünde boğuluşundan sonra Ertuğrul Bey'in idareyi eline aldığı birleşirler. Halbuki Esiri onu Horasan'da Merzıkend hanı olarak takdim ettikten sonra büyük göçün yönetimini de ona yaptırmaktadır. Beyt 423.

Ertuğrul ve boyunun Selçuklu sınırına yaklaşması üzerine oğlu Saruyatı'yı (Savcı Bey) Rum sultanına göndermesi, daha sonra da bir savaş olayıyla karşılaşması, cengâverliğin bir gereği olarak zayıf tarafı destekleyerek onların zafer bulmalarını sağlaması, temaları öteki âl'i Osman tarihleriyle ortak kriterler olarak görülmektedir. Ertuğrul'un bu desteği üzerine o tarihlerde eşkiyalık ve asayişsizlik yatağı olan Karacadağ yöresini, kuzeyde Bizans imparatorluğuyla sınır teşkil eden Göldeğirine kadar uzanan bölgeyi, Selçuklu sultanı ona ve aşiretine avarız olarak ikta etmiştir. Beyt 402.

Esiri'de yeni ve diğer Osmanlı tarihlerinden ayrılan bir tema, Mogolların 1243 Kösedag zaferinden sonra Bizans imparatorluğu ile Anadolu Selçuklularına karşı ittifak yapmalarıdır. Bizans imparatoru Balkanlardan gelen Mogol ve Aktav tatarlarından oluşan yardımcı kuvvetlerle Gelibolu'dan Anadolu'ya geçerek ینکی şehir, herhalde Yenişehir önüne geldi. Beyt 503.

Rum sultanı da ordusunu toplayarak muharebe alanına girdi. Savaş yeri dar bir geçid olarak seçilmişti. Savaşta Ertuğrul öncü ve akıncıların komutasını üstlenmişti. Beyt. 520.

Uzun bir savaş tasvirinden sonra Türkler Bizans ordusu ile müttefiklerini yenilgiye uğrutup dağıttılar. Ertuğrul kaçan düşmanı İnegöl'e kadar kovalar. Selçuklu sultanı ise onu, bu celadet ve gayretinden ötürü kutlayarak bu yörede yeniden örgütlediği uc beyliğine getirdi. Beyt 575. Ertuğrul artık 90 yaşını aşmıştır. Osman, Alp Gündüz ve Saruyatı adlı üç oğlu vardır. Kendisi ibadet ve taât etmek üzere dünya işlerini uc'ta bulunan beylerin oyları üzerine Osman Bey'e bırakır. Beyt 587. Ertuğrul Bey bundan sonra bir iki yıl daha yaşadı ve 93 yaşında iken ölümlük Söğüt'teki türbesine gömüldü.

Osman Gazi ise, beylendikten sonra babası gibi Selçuklu sultanına tâbi idi. Ancak bu saltanatın Mogollar tarafından yıkılması üzerine saltanat hakkı geleneklere göre Kayı boyu beyine yani Osman Bey'e intikal etmiş oldu. Beyt. 626.

Bundan sonra Esirî, Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı ile ilişkilerine ağırlık vermektedir. Beyt 663-925. Esirî'nin Osman Gazi'nin Edebalı'nın kızı ile evlenmesine, böyle şövaleresk bir anlatımla bu denli önem vermesi, kanımızca Osmanlı hanedanının kuruluşunu asil davranışlara, ortaçağa özgü yiğitlik ve dürüstlük kavramlarına dayayarak tasvir etmekle bu hanedana duyulan saygınlığı sergilemek istemektedir.

Bundan sonra Esirî, her Şehnâme için çok beğenilecek ve özenle işlenecek bir tema olan rüya efsanesi üzerinde durmaktadır. Beyt 829-925.

Osmanlı devletinin kuruluşundaki öğeleri böylece belirten yazar, bundan sonra Osman Gazi'nin karakteri üzerindeki görüşlerini açıklar. Onun âdil, hak sever ve haklıyı korur, fakir ve zayıflara yardım elini uzatarak, din yolunda benzeri olmayan bir mücahid olduğunu vurguladıktan sonra Anadolu'da başı boş kalan Türkmenleri çevresine nasıl topladığını şu beyt ile açıklar. قبايل و اٲراك اغوزخان. همه متفق كشته پير و جوان

Böylece güçlenen Osman Gazi'nin bundan sonra, Bizans İmparator ve tekfurları ile yeni bir vatan kurma yolundaki mücadelelerinin tasviri ile devam eden Şehnâme, İnegöl, Karacahisar, Bilecik, بلجوق, Yenice Taraklısı, Sorgun, Köprühisar, Marmaracık, İznik, Koyunhisarı, Edrenos, Ulubad, Tire fetihleriyle Bursa'ya yönelik tasvir ederek burada kalmaktadır.

Bu kısa açıklamadan da anlaşıldığı gibi, Esirî'nin Şehnâmesi, Osmanlı devletinin kuruluşu sorunlarına yeni tanımlar getirmek bakımından, bu dönemi inceleyen tarihçilerce üzerinde durulması gereken bir kaynaktır.

Bizce Şehnâme, Ertuğrul Bey'in Horasan'da hanlanması, Merzicend hanı olması, Yenişehir, öteki kaynaklara göre Sultanönü savaşından sonra ucbeyliğine getirilmesi, bu suretle Horasan'da terk ettiği hanlığı ailesine yeniden sağlaması, uc beyliğini kendi arzusu ile oğlu Osman'a bırakması, Osman Gazi'nin fetihleri arasına İznik'in de katılması ve buraya ilk dizdar olarak belki bir Mogol veya tatar olan Taragay'ın atanması ki, bu ad ilk kez Şehnâme ile Türk tarihinde duyulmaktadır ve Türk devlet hakimiyetinin Konya Selçuklu sultanlarından Kayı boyunun beylerine intikali gibi haberler, hem orijinal, hem de tartışılması gereken ve Osmanlı devletinin kuruluşu konularında yeni ufuklar açan bilgilerdir.